

ХҒТАР 19.01.09
Ғылыми мақала

<https://orcid.org/0000-0002-8953-0010>

<https://orcid.org/0009-0000-5216-1998>

<https://orcid.org/0000-0002-1417-7427>

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2024-146-1-10-21>

Отандық БАҚ-тағы сөз бостандығы («Reporters sans frontières» ұйымының тұжырымдамасы негізінде)

А. Шурентаев*¹, А. Мантай¹, А. Сайлауқызы²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²Maqsut Narikbayev University (KazGUU), Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹shurentaev@mail.ru, askhat.sirius@mail.ru, ²alma.sailaukyzy@gmail.com)

Аңдатпа. Сөз бостандығы – азаматтардың Конституция арқылы кепілдендірілген ең маңызды саяси құқығы екендігі белгілі. Адам баласы үшін өз көзқарасын, сенім-нанымын баспасөзде, жиын-мәслихаттарда ашық жариялауға немесе үнсіз қалуына, пікір білдіруден үзілді-кесілді бас тартуына да сөз бостандығы мүмкіндік беретіндігімен ерекшеленеді. Сонымен қатар сөз бостандығы халықаралық стандарт пен нормаларға негізделеді және пікір алуандығымен тығыз байланысады. Демократиялық қоғамда сөз бостандығын қамтамасыз етудің ең басты мүмкіндігі - жариялылық пен пікір алуандығының шынайы мінберіне айналған азат БАҚ. Осы арқылы ғана азаматтар сөз бостандығы мен өз көзқарасын білдіру құқықтарын жүзеге асыра алады.

Бұл мақалада халықаралық «Reporters sans frontières» («Шекарасыз репортерлер») ұйымының 2002 жылдан бергі БАҚ-тағы сөз бостандығы бойынша рейтинг түзудің негізгі индикаторлары мен әдістеріне талдау жасалады. Ұйым рейтингіндегі Қазақстанның тәуелсіздік алғалы бергі көрсеткіші, елдегі цензураның деңгейі мен отандық ғалымдардың сөз бостандығы туралы тұжырымдамалары қарастырылады. 2022 жылы «Reporters sans frontières» ұйымының рейтингінде Қазақстанның 33 сатыға жоғарылағаны мен 2023 жыл сол рейтингте 12 сатыға төмендегенінің себептері мен салдарларына ғылыми талдау жасалып, деректер мен дәйектер сарапталды.

Түйін сөздер: БАҚ, сөз бостандығы, рейтинг, баспасөз бостандығы, цензура, Шекарасыз репортерлер, Reporters sans frontières.

Кіріспе

Сөз бостандығы – қандай да бір елдің авторитарлық немесе демократиялық екенін айқындайтын ең маңызды көрсеткіштің бірі. Оның мәні мен маңызын ұғыну тәуелсіз мемлекеттің демократиялық принциптерді тереңінен пайымдап, ішкі құрылымдағы заңдар мен ережелерге мән беріп, сыни көзқарасқа адекватты реакция жасауын талап етеді.

Қазақстан демократиялық бағытты ұстанған ел ретінде азаматтық қоғам принциптерін сақтауға тырысады, оған конституция және тағы басқа құқықтық нормалармен кепілдік беруі тиіс. 2022 жылы болған «Abzhan News» телеграм-арнасының бұзылуы және арна әкімшісі Махамбет Әбжанның қамауға алынуы, «Orda.kz» басылымының редакциясына шошқаның басы салынған қораптың келуі, «UlysMedia», «Orda.kz», «Toppress.kz», «Newtimes.kz», «КазТАГ», «Азаттық радиосы» сынды басылымдардың ауқымды DDos-шабуылдарға тап болуы, «Elmedia» басылымы кеңсесінің бірнеше рет бүлінуі және редакцияға арнап қызыл бояумен адресат атын жазып кетуі, тергеуші журналист Михаил Козачковтың қамауға алынуы елдегі сөз бостандығына жасалған қысым ретінде қабылданды [1]. Сондай-ақ 2023 жылдың қаңтарында журналист Динара Егеубаеваның көлігін әлдекімдердің өртеуі, «UlysMedia» сайтының бұзылуы, бас редактор Самал Ибраева мен оның отбасы мүшелерінің барлық суреттері мен құжаттарының жариялануы, белгісіз біреулердің журналист Вадим Борейко пәтерінің есігін құрылыс көлігімен бітеп, үйін өртеуге тырысуы [2] секілді жағдайлардан Қазақстанда әлі де болса сөз еркіндігінің төмен жағдайда екенін көруге болады.

Журналистерге, басылымдарға жасалған осындай қысымдар мен мәселелерді тіркеп, сол арқылы әлемдік деңгейде рейтинг анықтайтын бірқатар халықаралық мемлекеттік емес ұйымдар бар. Ол қоғамдық институттар өзіндік әдісі мен индикаторлары арқылы 180 елдің арасында бұқаралық ақпарат құралдарындағы сөз бостандығы бойынша рейтингті анықтайды. Бірінде кімнің индексі неғұрлым жоғары болса, сол соғұрлым рейтингте жоғарғы болады, ал келесі бір түрінде кім көп балл жинаса, сол мемлекеттің рейтингтегі жағдайы нашарлай түседі. Мәселен, 2022 жылы «Reporters sans frontières» ұйымы жариялаған рейтингте Қазақстан 48.28 индекспен 180 мемлекеттің ішінде 122-орында тұрса, «Freedom House» ұйымының 2017 жылғы соңғы рейтингінде 85 баллмен 196 мемлекеттің ішінде 179-орынды еншілеген [3].

Негізгі бөлім. «Reporters sans frontières» – демократиялық басқаруды жақтайтын халықаралық коммерциялық емес ұйым. Кәсіподақ немесе медиа компаниялардың өкілдеріне жатпайды. 1985 жылы Монпельеде төрт журналист негізін қалаған. RSF ақпарат бостандығын қорғау және насихаттау бойынша әлемде алдыңғы қатарда. 1995 жылдан бастап Францияда қоғамдық ұйым ретінде танылған. RSF БҰҰ, ЮНЕСКО, Еуропа Кеңесі және Халықаралық Франкофония Ұйымында (OIF) консультативтік мәртебеге ие.

Дүниежүзі бойынша:

- 134 тілшісі;
 - 6 халықаралық секциясы (Германия, Австрия, Испания, Финляндия, Швеция, Швейцария);
 - 1 халықаралық штаб-пәтері (Париж);
 - 7 кеңсесі (Лондон, Брюссель, Тунис, Вашингтон, Рио-де-Жанейро, Дакар, Тайбэй)
- бар [4].

Бұл ұйым 2002 жылдан бастап әлем мемлекеттерінің арасында сөз бостандығы бойынша рейтингті анықтайды. Бастапқыда 139 мемлекеттің ішінде рейтинг анықталса, 2022 жылы мемлекеттердің саны 180-ге жеткен.

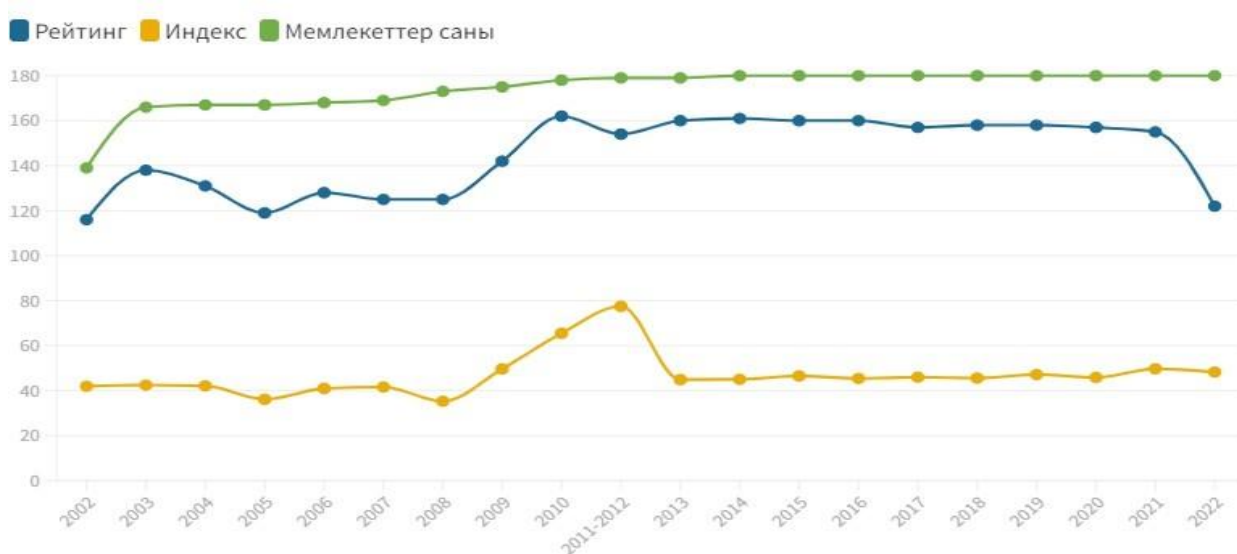

Диаграмма. «Reporters sans frontières» ұйымының рейтингі бойынша 2002-2022 жж. аралығындағы Қазақстандағы сөз бостандығының нәтижесі

Кесте. «Reporters sans frontières» ұйымының рейтингі бойынша 2002-2022 жж. аралығындағы Қазақстандағы сөз бостандығының нәтижесі

2022 жылдың мамыр айынан бастап Қазақстанның ақпарат желісінде «Қазақстан БАҚ бостандығы бойынша 155-орыннан, 122-орынға көтерілді» дейтін ақпарат тарады [4]. Бірақ расында да 122-орынға көтерілгенімен, зерттей келе бір сәйкессіздік пен қисынсыздықтың бар екенін анықтадық. Назар аударып қарайтын болсақ, 2021 жылғы индекс көрсеткіші 49.73 болатын болса, 2022 жылы сол индекс 1.44-ке аз екенін байқауға болады. Қазақстанның рейтингте 33 сатыға жоғарылау себебі, 2022 жылы RSF өздерінің рейтинг түзу жүйесін өзгерткен. Бұрын рейтинг 0-ден 100-ге дейінгі шкала бойынша әрбір аумаққа берілетін ұпайға негізделген.

Рейтинг төмендегі элементтер негізінде есептеледі:

– БАҚ қызметкерлері өз функцияларын орындау кезінде ұшырасатын жағдайлар мен бұқаралық ақпарат құралдарына қатысты жасалған теріс әрекеттердің сандық сипаттамасы;

Жыл	Рейтингтегі орны	Индекс	Мемлекеттер саны
2002	116	42	139
2003	138	42,5	166
2004	131	42,17	167
2005	119	36,17	167
2006	128	41	168
2007	125	41,63	169
2008	125	35,33	173
2009	142	49,67	175
2010	162	65,5	178
2011-2012	154	77,5	179
2013	160	44,92	179
2014	161	45,06	180
2015	160	46,54	180
2016	160	45,45	180
2017	157	45,99	180
2018	158	45,59	180
2019	158	47,18	180
2020	157	45,89	180
2021	155	49,72	180
2022	122	48,28	180

RSF 23 тілде ұсынатын сауалнамаға баспасөз бостандығы сарапшыларының (журналистер, зерттеушілер, академиктер, құқық қорғаушылар және т.б.) жауаптарымен өлшенетін әрбір елдегі жағдайдың сапалық талдауы.

Баспасөз еркіндігі картасы - бұл елдердің жаһандық рейтингтердегі көрсеткіштерінің визуалды жиыны. Баспасөз еркіндігі картасы келесі түстер арқылы тағайындалады:

- 85-100 ұпай: жақсы (жасыл);
- 70-85 ұпай: жаман емес (сары);
- 55-70 ұпай; проблемалық (ашық қызғылт сары);
- 40-55 ұпай: нашар (қызыл);
- 0-40 ұпай: өте нашар (қою қызыл) [5].

Бұл көрсеткіш бойынша Қазақстан 48.28 ұпаймен «нашар» (қызыл) деңгейінде тұр.

2022 жылы бұл әдіс өзгеріп, 5 түрлі параметр бойынша жеке-жеке рейтинг ретінде қарастырылатын болды. Енді «БАҚ бостандығы» бойынша рейтинг 5 параметрдің ортақ мәні ретінде түзіледі. Ол параметрлер:

1) Саяси контекст. Мемлекет немесе қоғамдағы басқа да саяси субъектілердің саяси қысымы жағдайында БАҚ өкілдерін қолдау және құрметтеу дәрежесін бағалайды.

2) Экономикалық контекст. Үкімет саясатына немесе үкіметтік емес субъектілерге (жарнама берушілер мен бизнес серіктестер) және БАҚ өкілдеріне қатысты экономикалық шектеулерді бағалайды.

3) Заңнамалық контекст. Заңнамалық тұрғыда журналистер тарапына жасалған әділетсіздікті бағалайды. (Мысалы, цензураның деңгейі, дереккөздерді қорғау мүмкіндігі, журналистерге жасалған зорлық-зомбылық үшін жазаланбау).

4) Әлеуметтік-мәдени контекст. Гендерлік, таптық, этникалық немесе діни мәселелерге негізделген әлеуметтік шектеулерді бағалайды.

5) Қауіпсіздік. Журналистика этикасы бойынша ақпарат жинау және тарату барысында дене жарақаты, психологиялық немесе эмоцияналдық және зиян келтіру фактілерінің тіркелуі. (Мысалы, жұмысынан айрылу, мүлік тәркілеу немесе үй-жайды тінту) [6].

Осы параметрлер бойынша жеке-жеке рейтинг түзілуіне байланысты Қазақстан индекс ұпайының төмендегеніне қарамастан, рейтингте біршама жоғары көтерілген. 2022 жылғы мәлімет бойынша бұл рейтингте Қазақстанның алған орын көрсеткіші төмендегідей.

- Қауіпсіздік: 98-орын;
- Әлеуметтік-мәдени контекст: 140-орын;
- Заңнамалық контекст: 135-орын;
- Саяси контекст: 136-шы орын;
- Экономикалық контекст: 153-орын.

Ұйымның 2023 жылы 3 мамыр күні жариялаған рейтингінде Қазақстан 122-ші орыннан 134-орынға сырғыған, ал индекс 48.28 ұпайдан 45.87 ұпайға төмендеген. «Reporters sans frontières» дерегінше, бұл нәтижеге 2022 жылғы Қаңтар оқиғасы себеп болған. «Әділ сөз» қорының сарапшысы Ғалия Әженованың айтуы бойынша, Қаңтар оқиғасы кезінде 7 журналист жарақат алып, 18 журналист ұсталған [4].

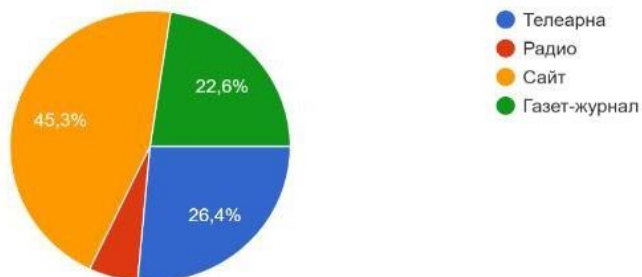
Жеке параметрлер бойынша да айтарлықтай өзгерістер бар.

1. Қауіпсіздік бойынша 35 сатыға төмендеп, 98-орыннан 133-орынға түскен.
2. Әлеуметтік-мәдени жағдай бойынша көрсеткіш біршама жақсарған. Атап айтқанда, 2022 жылы Қазақстан дәл осы параметр бойынша 140-орында болса, 2023 жылы 36 сатыға жоғарылап, 104-орынға көтерілген.
3. Заңнамалық контекст бойынша 135-орыннан 139-орынға төмендеген.
4. Саяси контекст бойынша айтарлықтай өзгеріс жоқ. 2022 жылы 136-орында болса, 2023 жылы 134-орынға ғана көтерілген.
5. Экономикалық контекст бойынша нәтиже жақсарған. 2022 жылы 153-орында болса, 2023 жылы бұл көрсеткіш 10 сатыға жақсарып, 143-орынды еншілеген.

Бұл деректер қисынға келе ме, жоқ па соны тексеру мақсатында әртүрлі салада жұмыс істейтін Қазақстандық 53 журналистен сауалнама алдық. №1 гистограммада көрсетілгендей, сауалнамаға қатысқандардың 45,3%-ы сайтта, 26,4%-ы телеарнада, 5,7%-ы радиода, 22,6%-ы газет-журналда жұмыс істейді.

Қай салада жұмыс істейсіз?

53 ответа

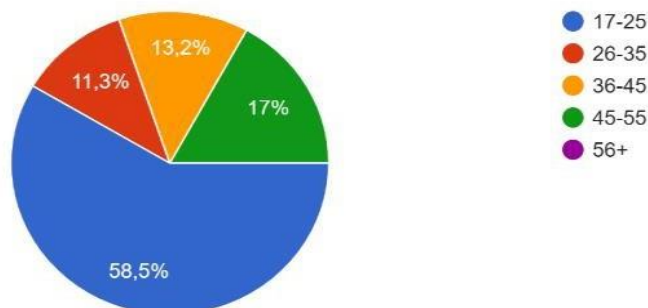

№1 гистограмма. Сауалнамаға қатысқан журналистердің саласы

Сауалнамаға қатысқан журналистердің де жас ерекшеліктері әртүрлі. №2 гистограммаға назар аударсақ, сауалнамаға қатысқандардың 58.5%-ы 17-25 жас аралығында, 11.3%-ы 26-35 жас аралығында, 17%-ы 45-56 жас аралығында, 13.2%-ы 36-45 жас аралығында екенін байқауға болады.

Жасыңыз нешеде?

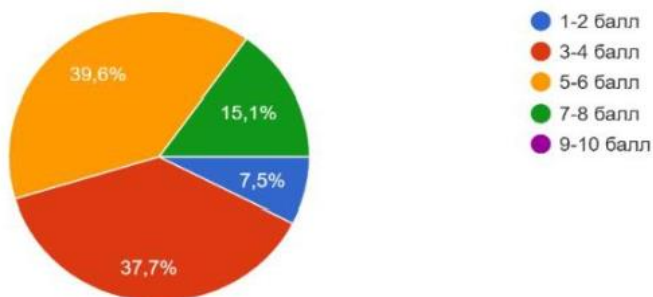
53 ответа

№2 гистограмма. Сауалнамаға қатысқандардың жас ерекшеліктері

№3 гистограммада «Қазақстандағы сөз еркіндігін 1-10-ға дегінгі шкала бойынша қалай бағалайсыз?» деген сұраққа, қатысушылардың 7.5%-ы 1-2 балл аралығы, 37.7%-ы 3-4 балл аралығы, 39.6%-ы 5-6 балл аралығы, 15.1%-ы 7-8 балл аралығы деп баға берсе, бірде-біреуі Қазақстанда сөз еркіндігінің дәрежесі 9-10 балл аралығында деп есептемейді.

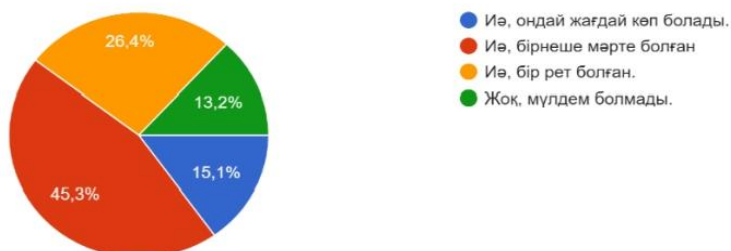
Қазақстандағы сөз еркіндігін 1-10 ға дейінгі шкала бойынша неше баллмен бағалайсыз
53 ответа

№3 гистограмма. Сөз еркіндігін 1-10 балдық шкаламен бағалау нәтижесі

Сауалнаманың төртінші сұрағы журналистік міндет атқарып жүргендегі кедергілерге байланысы болды (Мәселен, журналистік сауалға жауаптың 7 жұмыс күнінде берілмеуі, репортаж дайындау барысында көрсетілген қысым, кибербуллинг және т.б.). Бұл сауал бойынша қатысушы журналистердің 86.8%-ы кемінде бір рет кедергіге тап болған.

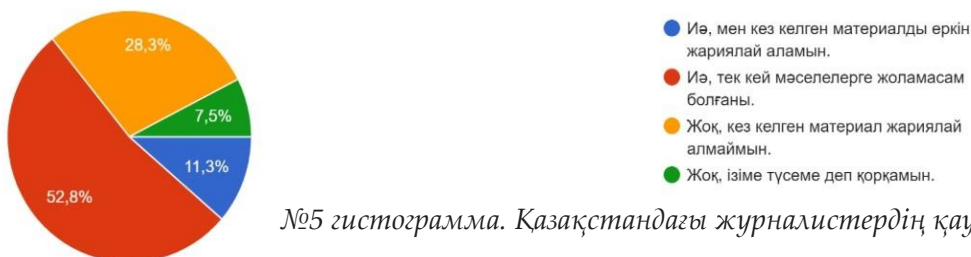
Бұрын соңды ақпарат жинау және тарату кезінде қандайда бір кедергіге тап болдыңыз ба?
53 ответа

№4 гистограмма. Ақпарат жинау және тарату кезіндегі кедергілердің болу-болмауы

Соңғы сауалдың мазмұны: «Журналист ретінде Қазақстанда өзіңізді қауіпсіз сезінесіз бе?» Осыған орай сауалнамаға қатысушылардың 64.1%-ы Қазақстанда өздерін қауіпсіз сезінетінін айтты.

Журналист ретінде Қазақстанда өзіңізді қауіпсіз сезінесіз бе?
53 ответа

№5 гистограмма. Қазақстандағы журналистердің қауіпсіздігі

Қорытынды

Зерттеу барысында Қазақстанның рейтингте жоғары көтерілгенін пайдаланбақ болған Қазақстандық forbes.kz [7], informburo.kz [4], kz.kursiv.media [8] және т.б. БАҚ өкілдерінің материалдарын байқадық. Осындай сарындағы ақпараттар фактчекинг және сараптау жұмыстарының толыққанды жүргізілмегендігінен хабар береді. Соның салдарынан бұқараға жаңсақ ақпарат тарап, сөз бостандығының жақсарып жатқандығы туралы жалған ұғым қалыптасуы мүмкін. Екінші жағынан, журналистер мен сөз бостандығы сол туралы бұрмаланған материал таратқан тілшілердің өз болашағы мен кәсіби қызметіне де байланысты екенін естен шығармау керек. Бұл тараптан алғанда, өз кәсіби қызметінің тынысын кеңейтуге емес, керісінше тарылтуға сол сала мамандарының ұмтылуы– алаңдатарлық құбылыс.

Журналистика – мемлекеттің даму жолындағы басты құралдардың бірі. Ал журналист ең бірінші кезекте еркін болуы керек, сонда ғана сол ел барлық факторлар бойынша дамитын болады. Еркіндік пен сөз бостандығы қоғамдағы көптеген мәселенің алдын алып, салдарын жоюға ықпалдаса алатын қуатқа ие. Бір ғана мысал: сыбайлас жемқорлық мәселесі журналистердің назары мен бақылауында болса:

- Біріншіден, бюджеттен бөлінген қаржы діттеген жеріне жететін болады;
- Екіншіден, әр лауазымды орынға жайғасқан шенеунік өз функциясын жақсырақ атқаруға тырмысады;
- Үшіншіден, халықтың қаржысын тек мақсатты пайдалануға жол ашылады.

Бұндай жағдай тек қоғамымыз еркін болғанда ғана жүзеге асары анық. Тұтқындағы адамның мүмкіндіктері шектеулі болатыны секілді, журналистердің де аяғы тұсаулы болса, «Бармақ басты, көз қыстылықтан» арылу оңайға соқпайды.

Американдық экономист, Нобель сыйлығының лауреаты Джозеф Стиглиц кезкелген қоғам ақпараттың ашық болғанын қалайды. Өйткені, құпиялылық мемлекеттің демократиялық үдерісіне кедергі болады. Осыған байланысты қоғам өкіметтен кезкелген ақпаратты талап етуі мүмкін. Сондықтан, құпия ақпаратты анықтайтын және сөз бостандығын қорғайтын заңдардың қажеттілігі туралы айтқан болатын [9].

Әлем елдерінде ақпаратты алу құқығына назар аударып көрсек, дүниежүзі халқының 89%-ы ақпаратқа қол жеткізу құқығы туралы құжат не заң қабылдаған мемлекетте өмір сүреді екен. 113 мемлекет ақпаратқа қол жеткізу құқығы туралы заңды қабылдаған. 43 мемлекетте дәл осындай заңы болмаса да, осыған ұқсас бастамалары бар. 73 мемлекет Ашық үкімет әріптестігі бастамасын қолдайды және осы бастамаға қосылған.

Елімізде сөз бостандығы және БАҚ саласында кейбір өзекті мәселелердің бар екені рас. Бірақ, бұл заңдарымыздың шикілігінен немесе еркіндікті шектеуінен емес, көбінесе журналистер атқарушы билік өкілдерінің заң нормалары мен кәсіби ережелерді дұрыс орындамауынан, өз құқықтары мен бостандықтарын толық білмеуінен туындауда.

Сөз бостандығының дамуына кедергі келтіретін негізгі фактордың бірі – қоғамда ақпараттық ашықтықтың болмауы. Бірақ мемлекет мүдделеріне басымдық беру қағидаты сақталуда. Журналистиканың әлемдік стандарттарына сәйкес кәсіби қызметті жүзеге асыруға ешқандай кедергі болмауы тиіс [10].

Мемлекеттің сөз бостандығы туралы рейтингін көрсететін шарттардың негізгісі – журналист міндетін атқарудағы кедергімен күресуге. Бұқаралық ақпарат құралдарының өз функциясын этика мен стандарттарға, адами және құқықтық нормаларға сай атқаруы қоғам дамуының басты индикаторларының және алғышартының бірі десек қателеспейміз [11].

Мәселені жасырмай, бұрмаламай, қайта оның бар екенін мойындап, себеп-салдарына үңілгенде ғана онымен күрестің нақты механизмдері түзіле бастайды. Демократиялық, азаматтық құндылықтарды алға тартып, дамудың жолына түскен тәуелсіз Қазақстан және оның журналистері үшін осы қағиданы терең түсіну, кәсіби жолында табанды күрес жүргізу аса маңызды деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. «Reporters sans frontières» ұйымының ресми сайты [Электрондық нұсқа]. URL: <https://rsf.org/fr> (қаралған күні: 10.11.2023).
2. Қазақстандық журналистерге қысым үдеп жатыр. Qazyna.qz инстаграм парақшасы, 20.02.2023 ж. [Электрондық нұсқа] URL: <https://www.instagram.com/p/Cnl6nsqKLUu/?igshid=YmMyMTA2M2Y=> (қаралған күні: 08.12.2023).
3. Әлемдік еркіндік. «Freedom house» ұйымының ресми сайты 02.12.2022 ж. [Электрондық нұсқа]. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> (қаралған күні: 10.12.2023).
4. Казахстан поднялся на 122-е место в мировом рейтинге свободы прессы. «Информбюро» сайты [Электрондық нұсқа]. URL: <https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-podnyalsya-na-122-mesto-v-mirovom-reitinge-svobody-pressy> (дата обращения: 20.12.2023).
5. Кто мы? «Reporters without borders» ұйымының сайты [Электрондық нұсқа]. URL: <https://rsf.org/en/who-are-we#:~:text=%D0%A0%D0%9D%D0%A4%20%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%B1%82%3A,%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE%2C%20%D0%94%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%2C%20%D0%A2%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%8D%D0%B9> (қаралған күні: 05.01.2024).
6. Қаңтар оқиғасы кезінде журналистер қандай қысымға ұшырады? newreporter.org сайты [Электрондық нұсқа] URL: <https://newreporter.org/kz/2022/05/03/2685/> (қаралған күні: 18.11.2023).
7. Сразу на 33 позиции поднялся Казахстан во Всемирном индексе свободы прессы. «Forbes.kz» [Электрондық нұсқа]. URL: https://forbes.kz/massmedia/nejidanno_kazahstan_uluchshil_pozitsii_vo_vsemirnom_indekse_svobode_pressyi_na_33_pozitsii/ (дата обращения: 18.11.2023).
8. Казахстан улучшил позиции в индексе свободы прессы. «kz.kursiv.media» [Электрондық нұсқа]. URL: <https://kz.kursiv.media/2022-05-03/kazahstan-uluchshil-pozicii-v-indekse-svobody-pressy/> (қаралған күні: 20.11.2023).
9. Прохоров Е. Журналистика и демократия: учеб. пос. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 350 с.
10. Shure nta ye v Ama nge ldy, Ye sda ule tov Ai tmukha nbe t, Tole ge n Mukhta r, Tursynba ye va Ai gul. Re trospe cti ve Ana lysi s of Forma ti on a nd De velopme nt of Le gal Journa lism i n Ka za khsta n. // Journa l of Communi ca ti on MEDIA WATCH. Volume IX Numbe r III Se pte mbe r, 2018. - P. 329-346.
11. Stiglitz J. Transparency in Government // The Right to Tell. The Role of Mass Media in Economic Development. The World Bank Washington, 2002. D.C. – 322 p.

References

1. «Reporters sans frontières» uymynyn resmi saity [Official website of the organization «Reporters sans frontières»] [Electronic resource]. Available at: <https://rsf.org/fr> (Accessed: 10.11.2023). [in Kazakh]
2. Kazakstandyk jurnalisterge kysym udep jatyr. Qazyna.qz instagram paraqshasy [Pressure on Kazakhstanian journalists is increasing. Qazyna.qz Instagram page] [Electronic resource]. Available at: <https://www.instagram.com/p/Cnl6nsqKLUu/?igshid=YmMyMTA2M2Y=> (Accessed: 08.12.2023). [in Kazakh]
3. «Alemdegi erkindik». «Freedom house» uymynyn saity [World freedom. «Freedom house» official website of the organization] [Electronic resource]. Available at: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> (Accessed: 10.12.2023). [in Kazakh]
4. Kazakhstan podnjalsja na 122-e mesto v mirovom rejtinge svobody pressy. «Informburo» saity [Kazakhstan has risen to 122nd place in the world ranking of press freedom. Informburo.kz website] [Electronic resource]. Available at: <https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-podnyalsyana-122-mesto-v-mirovom-rejtinge-svobody-pressy> (Accessed: 20.12.2023). [in Russian]
5. Kto my? «Reporters without borders» uymynyn saity [Who are we? «Reporters without borders» organization's website] [Electronic resource]. Available at: <https://rsf.org/en/who-are-we#:~:text=%D0%A0%D0%9D%D0%A4%20%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%B5%D1%82%3A,%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE%2C%20%D0%94%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%2C%20%D0%A2%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%8D%D0%B9> (Accessed: 05.01.2024). [in Russian]
6. Kantar okigasy kezinde zhurnalister қандай kysymga ushyrady? newreporter.org saity [What pressure journalists were under during the January? newreporter.org website] [Electronic resource]. Available at: <https://newreporter.org/kz/2022/05/03/2685/> (Accessed: 18.11.2023). [in Kazakh]
7. Srazu na 33 pozicii podnjalsja Kazakhstan vo Vsemirnom indekse svobody pressy. «Forbes.kz» [Kazakhstan immediately rose to 33 positions in the World Press Freedom Index. «Forbes.kz»] [Electronic resource]. Available at: https://forbes.kz/massmedia/nejidanno_kazakhstan_uluchshil_pozitsii_vo_vsemirnom_indekse_svobode_pressyi_na_33_pozitsii/ (Accessed: 18.11.2023). [in Russian]
8. Kazakhstan uluchshil pozicii v indekse svobody pressy. «kz.kursiv.media» [Kazakhstan has improved its position in the press freedom index. «kz.kursiv.media»]. Available at: <https://kz.kursiv.media/2022-05-03/kazakhstan-uluchshil-pozicii-v-indekse-svobody-pressy/> (Accessed: 20.11.2023). [in Russian]
9. Prohorov E. Zhupnalictika i demokratija [Journalism and democracy] Study guide (Aspekt Press, Moscow, 1996, 350 p.).
10. Shurenayeva A., Yesdauytov A., Tolgen M., Tursynbayeva A. Retrospective Analysis of Formation and Development of Legal Journalism in Kazakhstan, Journal of Communication MEDIA WATCH. Volume IX Number III September, 2018. - P. 329-346.
11. Stiglitz J. Transparency in Government, The Right to Tell. The Role of Mass Media in Economic Development. The World Bank Washington, 2002. D.C. – 322 p.

A. Shurentayev¹, A. Mantay¹, A. Sailaukyzy²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²Maqsut Narikbayev University (KazGUU), , Astana, Kazakhstan

Freedom of speech in the domestic media (based on the concept of "Reporters sans frontières")

Abstract. Freedom of speech is the most important political right of citizens, guaranteed by the Constitution. A person differs in that freedom of speech also allows him to openly publish or remain silent in the press, at meetings and conferences, and categorically refuse to express an opinion. At the same time, freedom of speech is based on international standards and norms and is closely linked to the diversity of opinions. The most important opportunity to ensure freedom of speech in a democratic society is a free media, which has become a platform for publicity and self-expression. Only thanks to this, citizens can exercise freedom of speech and the right to express their point of view.

This article delves into the primary indicators and methodologies used to assess freedom of speech in the media since 2002, focusing on the current international organization «Reporters sans frontières». The article examines Kazakhstan's ranking in the index over the period since the country gained independence, along with an analysis of the level of censorship and the conceptual frameworks of freedom of speech proposed by domestic scholars. The discussion encompasses the reasons and consequences behind Kazakhstan's ascent to the 33rd position in the «Reporters sans frontières» in 2022, as well as its subsequent 12th position in the same ranking in 2023. The presented data and facts undergo thorough analysis, revealing the distinctive features of changes in the field of freedom of speech within the country.

Key words: media, freedom of speech, rating, freedom of the press, censorship, Reporters without Borders, Reporters without Borders.

А. Шурентаев¹, А. Мантай¹, А. Сайлауқызы²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Maqsut Narikbayev University (KazGUU), Астана, Казахстан

Свобода слова в отечественных СМИ (на основе концепции «Reporters sans frontières»)

Аннотация. Свобода слова – важнейшее политическое право граждан, гарантированное Конституцией. Человек отличается тем, что свобода слова также позволяет ему открыто публиковать или молчать в прессе, на собраниях и конференциях, категорически отказываться от выражения мнения. При этом свобода слова основывается на международных стандартах и нормах и тесно связана с многообразием мнений. Самая главная возможность обеспечить свободу слова в демократическом обществе – это свободный СМИ, ставший трибуной гласности и самовыражения. Только благодаря этому граждане могут осуществлять свободу слова и право выражать свою точку зрения.

В данной статье проведен анализ основных показателей и методов рейтингования свободы слова в СМИ с 2002 года, действующей международной организации «Репортеры без границ». Рассмотрен индекс Казахстана в рейтинге, данном за период с момента обретения страной независимости, а также проанализирован уровень цензуры в данной стране и концепции свободы слова, предложенные отечественными учеными. Обсуждаются причины и последствия подъема Казахстана на 33-е место в рейтинге «Репортеры без границ» в 2022 году, а также занимаемое им 12-е место в этом же рейтинге в 2023 году. Анализируются представленные данные и факты, выявляются особенности изменений в сфере свободы слова в стране.

Ключевые слова: СМИ, свобода слова, рейтинг, свобода прессы, цензура, Репортеры без границ, Репортеры без границ.

Авторлар туралы мәлімет:

Шурентаев А. – Ph.D., Баспасөз және баспа ісі кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Мантай А. – магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Сайлауқызы А. – Ph.D., Халықаралық журналистика мектебінің Adjunct Assistant профессоры, Maqmut Narikbayev University (KazGUU), Астана, Қазақстан.

Shurentayev A. – Ph.D., Head of the Department of Printing and Publishing, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Mantay A. – Master student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Sailaukyzy A. – PhD, Adjunct Assistant Professor at the International School of Journalism, Maqmut Narikbayev University (KazGUU), Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).